

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
SZENTELEKY (SZTANKOVITS) KORNÉL (1893–1933),
A VAJDASÁGI ORVOSÍRÓ**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Trianon után a Jugoszláviához került Vajdaság szellemi élete lényegesen különbözött a nagy hagyományokkal rendelkező és önálló jellegű erdélyitől, vagy az évszázadok folyamán a Habsburg jogar alatt lojálisan fejlődő felvidékitől, mert a hosszú hódoltság és a fokozatos elnéptelenedés, valamint a határörvidéki szerepkör nem tette lehetővé a perifériás kultúrcentrumok kialakulását. A századfordulón pl. Szabadka már az ország harmadik legnépesebb városa (csak a főváros és Szeged előzi meg), mégis az itt született írók, Kosztolányi, Csáth Géza inkább a poros vidéki közöny, mintsem a várható impériumváltozás miatt települtek a fővárosba. A fentiekből következik, hogy aki 1920 után a Szabadka–Zombor–Ujvidék magyar nyelvű táji háromszögében irodalmat akart teremteni, annak a közöny, a hagyománynélküliség és igénytelenség közegellenállását nehezebb lehetett leküzdeni. Itteni születésű, a helyzet ismeretében aligha vállalkozott volna rá. A „lehetetlen lebírásához” általában a frissen érkezettek naiv hite szükséges, természetes tehetséggel aláfűtve és viszonylag független anyagi körülmények között. Erre a szerepre volt kitűnően alkalmas, míg gyér egészsége engedte és korai halála meg nem akadályozta, egy délvidéki orvos, doktor Sztankovics, írói nevén Szenteleky Kornél.

Szerb származású írónk Pécssett született 1893. július 15-én. A görögkeleti matrikula is délszláv eredet mellett szól, apja azonban tipikus monarchiabeli tisztviselő, aki vasúti mérnökként dolgozott Erdélyben, Budapesten és a Délvidéken. A magyar, a német és a szerb nyelvet egyformán jól bírta, de igazi európaihoz illően érintetlen hagyták a megkésített, provinciális nacionalizmusok. A törekeny testű, közepesen tanuló Kornél elemi- és középiskoláit Zombor városában végezte, a szerb-horvát és magyar kultúra találkozási pontján, ahol a népdalok közös forrásból fakadtak, és a különböző etnikumok között a vércsoportok megoszlása azonos. Az előbbieket Kodály, az utóbbiakat Schmidt Ádám zombori orvos vizsgálatai mutatták ki. Hogy megdönthetetlen tudományos tételekkel milyen nehéz a ködös és misztikus demagógia ellen érvelni, pont e tájon bizonyosodott be a legtragikusabban. Szenteleky-Sztankovics szerencséjére ezt már nem érte meg.

Sztankovics Kornél 1911-ben érettségizett, ezután a budapesti orvostudományi egyetemre iratkozott, oklevelet 1916-ban, a háborús évfolyam tagjaként szerzett. Katonának nem viszik, mert közben kiderült, hogy tüdőtuberkulózisban és cukorbetegségben szenved. Még valamivel „megfertőződött”: a modern magyar irodalom szeretetével. A legilletékesebb életrajzismerők (Herceg János, Bori Imre) nem tudták eddig kideríteni, mikor vette fel medikusunk a romantikus hangzású írói nevet. Tény, hogy a harmadéves orvostanhallgató már a Kiss József szerkesztette 'Hét' című folyóirat tekintélyes munkatársa.

Publikációs skálája rendkívül széles körű: novella, tárcsa, recenzió, színházi kritika, valamint első folytatásos regénye, a 'Kesergő szerelem', amely érdekes mód, eddig nem tűnt fel életrajzíróinak, hogy közvetett utalás az anyai ágon kimutatható Kisfaludy-rokonságra. A

'Himfy szerelmei' első ciklusa ugyanis 'A kesergő szerelem' címet viseli. Hőse a nagyváros zajában és a vidék unalmában egyformán idegenül mozgó dekadens entellektüel, aki az élet rideg tényei elől a művészetek mámorába menekül.

A monarchia összeomlásakor úgy tűnik, szakít az irodalommal. Az újonnan meghúzott magyar–jugoszláv határ mentén fekvő Gara községbe ment gyakorló orvosnak, 1920–22 között egy sor sem jelent meg tollából. A gyógyászt hívja a kisebbségi sors, ezért hazatelepedett ifjúkorának városába, Zomborra. Állást azonban nem kapott, így a közeli Ószivác községben telepedett le, akkor még nem sejtve, hogy rövidesen e hely fogja betölteni a „délvidéki Széphalom” irodalmi centrum szerepét.

Aztán az 1922-es esztendő váratlanul ismét kezébe adta a tollat. Meghalt Kiss József, Szenteleky Kornél első pártfogója, ő írja a nekrológot a 'Bács megyei Napló'-ba, amelynek szerkesztői akkor tudták meg, hogy az Ószivácra ténykedő Sztankovics doktor azonos a 'Hét' hasábjairól jól ismert Szenteleky Kornéllal. E felfedezés végképp eldöntötte a „fogyó életének növekvő lázában égő” orvosíró sorsát. Első zombori kis füzete, a 'Színek és szenvedések' 1923-ban jelent meg Szabadkán, amely a kitűnő verbászi festő Pechán Józsefről szól. Impresszionista képein erősen érezhető Claude Monet, Renoir és Picasso hatása, így jutott el a gúzsba kötő müncheni akadémizmustól a párizsi pointilistákig és a nagybányai művészek szabadabb szelleméig, képeit – Cézanne szavaival – már nem úgy festi, ahogy látja, hanem ahogy érzi, de fiatalon ellobbant művésztársát sorsa Montmartre helyett Verbászra vetette, ahol a feltámadás reménytelen. Tüdőbeteg orvosunk Ószivácra is bámulatosan érzi az új művészet lényegét.

„Mikor Ady Endrétől, vagy akár más zseniről is van szó, nagyon kérem önöket, ne gondoljanak osztályokra, nevekre, skatulyázó szavakra. A zsenit nem lehet osztályozni. Ő kívül és felül áll az irodalomtörténeti beosztásokon, mint káprázatos üstökös, mely semmiféle csillagrendszerbe nem illik bele.” – írja a 'Törekvések és irányzatok a modern művészetben' című tanulmányában. Miként az új zenének is három hatalmas mestere van: „A német Schönberg, az orosz Sztravinszkij és a magyar Bartók Béla” – állapította meg ezt a ma már zenetörténeti evidenciát egyik korai tanulmányában, az akkori Ószivácra 'A poros akácok alatt'.

Kitűnő nyelvtelensége révén szinte minden modern és jelentős íróat Rilkétől Proustig, Knut Hamsuntól Thomas Mannig eredetiben olvasott. Az oroszokat és a spanyolokat is. Az 1922–25 közötti három esztendő rendkívül termékeny volt rövid életében. A Kiss József-nekrológ után Dettre János szerkesztő rendszeresen ostromolta írásokért. A 'Shimmy-láz' sikere után egy lelkes műkedvelő gárda mindenestül vezetője lett, a világot jelentő olcsó kis deszkákról hirdették a kulturális összetartozás tudatát. Majd Ibsen hatalmas szellemét idézték a kicsiny vidéki színpadra, amikor Szenteleky a 'Peer Gynt' címszerepét játszotta, ahogy haldokló anyjával képzeletbeli szánon repülnek az erdei manók világába, míg az utas törtfényű tekintete az öröklétbe nem révül. Napi orvosi munkája mellett írt pantomim darabot kísérő zenével, egyszemélyes zenei kísérete segítette sikerre a 'Műkedvelők' című egyfelvonásosát, amelyet Zombor, Verbász, Szabadka és Újvidék közönsége egyaránt elismerő lelkesedéssel fogadott. Olyannyira, hogy a sváb és a szerb műkedvelők is szívesen látták volna közreműködését.

Rajta nem is múlt, ám 1925-ben súlyos influenzajárvány volt a faluban, ő maga motorbiciklijén lázasan látogatta betegeit. Egyik éjjel hazatérőben köhögési roham fogta el, s ahogy később feleségének elmesélte: „a téli éjszakában fehér volt minden, körülötte meg piros lett a hó”. 1925-ben fővárosunkba jött szanatóriumi kezelésre, ekkor jelent meg az 'Úgy fáj az élet' (Szabadka) című kötete, ez a prózai miniatűr füzer, amely ziháló sóhajtás az egyedül vigasztaló szépségek felé. Rövid erőgyűjtés után hazamegy, és 1928-ban kezdte meg igazán maradandó munkásságát, a vajdasági irodalom megszervezését. Előbb Debreceni Józseffel közösen kiadták 'Bazsalikom' címmel a modern szerb költők antológiáját, amely komoly

hatású hídverő kísérlet volt a két kis nép kultúrája között. Még ugyanebben az esztendőben megjelent a vajdasági írók kétkötetes antológiája ('Ákácok alatt'), amelynek címét Szenteleky egyik szép verséből kölcsönözték.

Ez a gyűjtemény már valóságos seregszemplének bizonyult, megtalálható benne a Szabadkán működő orvoskolléga, Munk Artúr 'Ági néni öröksége' című novellája, Csuka Zoltán, Szirmai Károly és Dudás Kálmán egy-egy írása, később valamennyien a vajdasági magyar irodalom reprezentánsai lettek. Még mindig hiányzott azonban a rendszeresen megjelenő fórum, egy irodalmi folyóirat, amely 1928-ban 'Vajdasági Írás' néven végre megszületett. Szenteleky Kornél az ósziváci orvosi rendelőből szerkesztette.

Irodalmi levelezése (ebben is Kazinczyra emlékeztet) felbecsülhetetlen értékű kortörténeti dokumentum. Egyik legfontosabb levelező partnere a belgrádi Mladen Leskovac, aki a legnagyobb érdeklődést mutatta a magyar irodalom iránt – noha nyelvünkön nem tudott. Knyizsevni Szever segítségével kiadták az első szerb nyelvű Ady-kötetet, s amikor antológiát akartak az új magyar irodalomból, Szenteleky élénken tiltakozott, hogy őt Ady, Babits és Kosztolányi társaságába bevegység.

A szerény, de ízléses kiállítású 'Vajdasági Írás' nem bizonyult hosszú életűnek. Szerkesztőjének gyakori betegeskedése felemésztette az anyagi fedezetet, amelyet a szerény jövedelmű orvosi praxis biztosított. Amikor a 'Vajdasági Írás' megszűnt, a következőket írta: ez a folyóirat „nemcsak tervek rajzolt, hanem valóban hidakat vert a különböző világnézetek, a szerb és magyar irodalom, a kisebbségi magyar szellemi és művészi törekvések közé. Ezek a hidak nem voltak bámult bravúrok, de egyszerű és becsületes pontonok, amelyeken át lehetett jutni a túlsó partra.” A folyóirat azonban két év múlva (1932) újra elindult, új címe: 'Kalangya', amely a learatott búzakévékből rakott „kepe” délvidéki szinonimája.

Kezdő számában tőle szokatlan eréllyel követelte, hogy az örökös múltba néző csodavárás helyett vessen mindenki számot kisebbségi voltával, s új és fokozottabb kötelességérzettel áthatva életét népe fennmaradásának szentelje. A társszerkesztő ekkor már Csuka Zoltán volt. Az asszimiláció, iskola-, ifjúsági, főiskolás, tanonc- és földreformügy, valamennyi „kényes kérdés” napirendre került a 'Kalangya' hasábjain. Jelezván, hogy ez a folyóirat nemcsak a széplelkek fóruma. Az anyaország felé Móricz, Kosztolányi és Németh László jelentette a szellemi köldökzsinórt, Erdélyben Kuncz Aladárral tartotta a kapcsolatot, olyannyira, hogy az Erdélyi Szépművés Céh adta ki 1931-ben az 'Isola Bella' című regényét.

A harmincas évek elején sikerült kieszközölnie, hogy a Magyar Rádió röviden bemutassa a délvidéki irodalmat. Pedig ekkor már nagyon beteg volt. Orvosként tisztán látta a két krónikus kór gyógyulási esélytelenségét, délszaki utazásai átmenetileg regenerálták gyenge szervezetét, de az illúziókkal már rég leszámolt. Járt Egyiptomban (1926), Itáliában (1928), majd újra a magyar fővárosban.

A 'Nyugat' 1930-as évfolyamában ismertette a szerb nyelven megjelent magyar humort (Móricz, Karinthy), valamint a vajdasági irodalmat. Az 1928. évi szicíliai útjáról magával hozta egy berlini tanár nagyműveltségű özvegyét, aki a hátralévő öt esztendejében méltó társának bizonyult. Még magyarul is megtanult a vegyes lakosságú és német ajkúakat sem nélkülöző Ószivácon.

1933 nyarán ismét az anyaország fővárosában kezelte magát. Ekkor látogatta meg Németh László, aki erre a 'Kalangya' hasábjain a következőképp emlékezett: „Orvos volt, mint én, kritikus, mint én, szervező, mint én szerettem volna lenni... Megnyílt a szíve; az életről beszélt; a hosszú faluról, a pénztári betegekről, az orvosi lelkiismeretről, amelyre az orvos fizet rá. Nyugodtan, pontosan és szerényen, mint aki egy bizonyítást vezet le, tulajdon halálának bizonyítását. Szavaiban mégis ott kísértettek az éjszakák, melyekben ágyán felülve farkasszemét nézett, férfiaságot tanult a haláltól.” Amikor a mártónhegyi szanatóriumban

kezelőorvosával, Markovics doktorral megkonzultálták az exitus várható idejét, a csupa csontbőr ember hazament Ószivácra, ahol augusztus 20-án szenderült örök nyugalomra.

A délvidéki irodalom és hálás betegek gyönyörű szecessziós síremléket emeltek az ósziváci temetőben.

Találónak érezzük Bisztray Gyula 1943-ban keltezett sorait. „Ez a törékeny költő, homlokán égő lelkesedéssel, ez a beteg orvos, arcán a tüdőbaj rózsáival, egymaga többet tett a Jugoszláviához csatolt magyarság szellemének ébresztésére, támogatására és erősítésére, mint százan meg százan mások. Szenteleky Kornél ezzel az apostoli munkával a Délvidék Kazinczyja lett.”

Halála után megalakult a Szenteleky Társaság, amely főleg a délvidéki írók könyveinek kiadásával foglalkozott. Bisztray Gyula és Csuka Zoltán sajtó alá rendezte irodalmi leveleit. Majd 1963-ban a Fórum Könyvkiadó 'Ugartörés' címmel válogatást jelentetett meg írásaiból. 1976-ban pedig magyar és szerb-horvát nyelven antológiával tisztelegtek emléke előtt. A híres 'Szanatórium' című versét Judita Salgo ültette át autentikusan, a 'Milyen jó lenne...' pedig Mladen Leskovac fordítási bravúrja. A Vajdaságban ma Szenteleky több mint haladó hagyomány. A magyar és szerb-horvát kultúra összetartozásának ő lett a személyi szimbóluma.